

Bjarne Persson

Skarp-Jon

och hans ättlingar i Dalby finnskog

Innehållsförteckning

Inledning

Allmänt om invandringen

Hur var livet i finnskogarna?

Skarp-Jon upptog Medskogen 1648

Sägner om Skarp-Jon

Karta och bilder från Medskogen

Tidigare skrivet om Skarp-Jon

Var kom Skarp-Jon från?

Sammanfattning av Veteläinens förhistoria

Läsanvisningar till efterföljande sidor

Skarp-Jon och hans närmaste familj

Skarp-Jon och hans av mig kända ättlingar

Källor: Litteraturförteckning

Övriga källor

Eftersåsom dhenne Breffwiffjssare Johan Joensson hahr
 begynt att Upbyggja och Uptaga Ett Torpeställe mett på
 Tolffmijhla skogen Miskogh bedt, hwilket Torpeställe
 ligger Sex mijhl ifrån alla byar hwarföre will iagh på
 Kongl. Maijts min allernädigste drottningis nådige genagh
 hafwa dhenne Johan Joensson brede widh dhe Tu åhrs Uth-
 lagor han reda nutit hahr, förrendt Fyra åhrs Frijhet,
 och när Frijhets åhren önrständne äro, då skall han wa-
 ra förplichtat att swara till Ett Fiärdingshemmans Renta.
 för alle som wederböre wete sigh effterrätta.
 aff Roda dhen 20 Maij 1653.

Th. Langman

Upplåtelsehandling för ett torpställe i Medskogen, S.
 Finnskoga socken. Texten lyder:

Eftersåsom dhenne Breffwiffjssare Johan Joensson hahr
 begynt att Upbyggja och Uptaga Ett Torpeställe mett på
 Tolffmijhla skogen Miskogh bedt, hwilket Torpeställe
 ligger Sex mijhl ifrån alla byar hwarföre will iagh på
 Kongl. Maijts min allernädigste drottningis nådige genagh
 hafwa dhenne Johan Joensson brede widh dhe Tu åhrs Uth-
 lagor han reda nutit hahr, förrendt Fyra åhrs Frijhet,
 och när Frijhets åhren önrständne äro, då skall han wa-
 ra förplichtat att swara till Ett Fiärdingshemmans Renta.
 för alle som wederböre wete sigh effterrätta.
 aff Roda dhen 20 Maij 1653.

Th. Langman

(Sig. fr. Barbro Andersson, Medskogen)

Inledning

Genom min släktforskning har jag fått klart för mig att mina farföräldrar hade väldigt mycket skogsfinnska anor, det vill säga att de härstammade från de svedjebrukande skogsfinnar som invandrade till Bergslagens, Norra Värmlands och Hedmarks finnskogar under mitten av 1600-talet. De slog sig ner i våra obebodda skogsområden, ofta flera mil från den svenska eller norska befolkningen. De var alltså nybyggare och de grundade många mindre byar och orter på finnskogen.

Det visade sig att det var mina anfäder som uppodlade bland annat Aspberget i Norra Finnskoga, Avundsåsen, Bjurberget, Kindsjön, Älgsjön, Medskogen, Skallbäcken och Skräckarberget i Södra Finnskoga, Näsberget i Norra Ny, Rattsjöberg i Vitsand, Mulltjärn och Arnsjön i Östmark, Nain i Ekshärad, Sundsjön i Färnebo, Törberget, Galåsen och Lutnes i Trysil, Peistorpet i Åsnes, Rotberget i Hof, Vålberget i Grue, Flisberget i Elverum och Risberget i Våler. Allt detta var tidigare totalt okänt för mig, varför jag 2014 publicerade mina skogsfinneanor i boken **"Livet i Finnskogarna"**. Efter några år med skrivande av andra släkt- och hembygdsböcker återkom jag 2020 med fem nya finnskogsböcker. Denna bok är alltså den sjunde i ordningen om mina skogsfinneanor.

Jag har funnit att det finns en stor släktskap inom den nuvarande befolkningen i Dalby inklusive det som tidigare var Norra och Södra Finnskoga, liksom i angränsande områden i Norge. I min släktdatabas finns flera tusen personer med skogsfinnska släktnamn angivna, alla är inte mina anor men besläktade med varandra. Jag tror också att

många känner till sin släktskap med varandra, men däremot vet man inte alltid vilket släktnamn som man egentligen borde ha rätt att bära.

En avgörande orsak till att jag ger ut denna bok är att jag en gång för alla vill "säkra" min forskning om skogsfinnarna. Detta på grund av att jag för några år sedan tappade stora delar av uppgifterna genom datorhaveri och genom misstag i mitt släktforskningsprogram. Jag fick helt enkelt åter igen gå igenom kyrkböckerna och komplettera med det som försvunnit. Det har jag inte tid med en gång till, jag vill skriva andra böcker också, till exempel lokalhistoria och biografier.

För att i någon mån råda bot på detta publicerar jag i dessa Corona-tider utvalda delar av mina skogsfinneanor, nybyggarna på 1600-talet och deras ättlingar i normalt i tre till sex generationer.

I denna bok redogör jag dock för Jo Vedlans alla för mig kända ättlingar, till nutid.

Det innebär dock inte att redovisningen är komplett, det finns mycket utforskat fortfarande.

Mina tidigare publicerade skogsfinneböcker:

2014: **Livet i Finnskogarna**, mina skogsfinska anor, nybyggarna i Nordvärmlands och Hedmarkens Finnskogar (bok och E-bok)

2020: **Kuosmainens ättlingar** i Trysil och Nordvärmland (E-bok)

2020: **Skogsfinnar** i Hedmark, Norge (bok och E-bok)

2020: **Anders Liten** och andra skogsfinnar (E-bok)

2020: **Lång-Kristoffer** och hans grannar (bok och E-bok)

2020: **Oluff Koo** den förste nybyggaren i Dalby finnskog (bok och E-bok)

I denna bok redogör jag för alla för mig kända ättlingar till **Johan Jönsson Veteläinen, även kallad Skarp-Jon, Jo Vedlan, m m.** Det är i stort sett en avskrift av mitt släktforskningsprogram och omfattar ättlingarna från 1600-talet till nutid. Han har många ättlingar, främst i norra Värmland och Hedmarks fylke i Norge.

I min forskning har jag i huvudsak använt mig av kyrkböckernas husförhörslängder, födelse- och dödböcker och annan information som finns tillgänglig via datorn. En viktig men svårtolkad källa är det norska "Finnemantallet 1686". Dessutom har jag läst en hel del av den rikhaltiga litteratur som finns om skogsfinnarna. Här gäller det att sovra, och jag undviker att ta för stort intryck av den gammaldags, romantiserande bild av skogsfinnarna som många författare har gett uttryck för. Å andra sidan har jag inte alltid haft tid och möjlighet att källforska beträffande de äldsta anorna, utan jag har här förlitat mig på de uppgifter som publicerats av kunniga släktforskare inom bland annat föreningarna Finnsam och Fennia.

Det är högst naturligt om det skulle förekomma fel på några årtalsuppgifter i denna bok, liksom det för övrigt förekommer i de gamla kyrkböckerna. Även etablerade och kunniga släktforskare redovisar ibland felaktiga slutsatser, fel släktnamn och fel årtal i såväl gammal som ny litteratur. Noggrannhet är viktigt, men trots det så finns det saker vi aldrig kan bevisa. Ingen källa är hundra procent säker när det gäller släktforskning, utan man måste ibland göra en avvägning av motstridiga uppgifter eller ställa upp hypoteser.

DNA-testning är ju numera mycket populärt också inom skogsfinneforskningen. I mina böcker berörs detta endast undantagsvis. Min mening är att DNA-testning är ett utmärkt komplement men att det inte kan ersätta vanlig

”pappersforskning”, däremot bestyrka vissa antaganden. I just denna bok kan DNA-forskningen vara avgörande för att få fram Veteläinens finska ursprung, vilken jag redogör för i kapitlet **Var kom Skarp-Jon från?**

Tack vare den finske studenten C. A. Gottlunds resor i våra finnbygder så har vi bland annat fått kunskap om de släktnamn som finnarna använde. Gottlund ”intervjuade” den finska befolkningen och skrev helt sonika in de uppgivna släktnamnen i kyrkböckerna.

Det hände dock att finnarna **bytte släktnamn**, man tog till exempel moderns släktnamn om man av någon anledning inte ville bära faderns. **Jag bortser från detta och redovisar konsekvent det ”riktiga” släktnamnet, oavsett vad de kallade sig, hela vägen fram till nutid.**

Gottlunds resor och avskrifter av husförhörslängderna gav upphov till ”Dagbok över mina vandringar på Wermlands och Solörs finnskogar 1821”. Den boken kan sägas vara en levande tidsbild av hur ättlingar till nybyggarna framlevde sina liv på den tiden.

Finnarna var mycket medvetna om sitt släktnamn, vilket ärvdes från far till son. Däremot använde i regel inte kyrkan, domstolarna eller andra myndigheter de finska släktnamnen, varför Gottlunds insatser är mycket värdefulla för släktforskarna.

Allmänt om invandringen

Många forskare och författare har under årens lopp framfört olika orsaker till inflyttningen av skogsfinnar till Sverige under 1500- och 1600-talen. I det följande håller jag mig helt till Rickard Brobergs forskning och åsikter, vilket han redovisar i sin bok "Finsk invandring till mellersta Sverige", utgiven 1988.

Från medeltiden och fram till och med 1600-talet har arbetsvandringar hela tiden i växlande omfattning skett av västfinnar som sökt sig till Stockholm och de omgivande lantbruksområdena men även till Bergslagen. De har arbetat som tjänstefolk, lantarbetare, bergsmän etc. De hade Gustav Vasas gillande, och han "rekvirerade" ibland folk till sina gods och gruvor.

Östfinnarna från Savolax var däremot svedjebrukare. Deras odlingsteknik krävde stort utrymme och man expanderade kraftigt i det inre av Finland. Till slut blev det för trångt, och detta i kombination med ofred, förtryck, nödår, farsoter med mera gjorde att man sökte sig till de orörda skogarna i Sverige. Hertig Karl fortsatte i sin fars anda att tillåta invandringen, men inte alls pådrivande såsom vissa forskare tidigare påstått. Däremot uppmuntrade han till nybyggnation av torpställen på kronans marker genom 5 brev utgivna åren 1579, 1581 och 1583. De fyra första av dessa gällde alla, alltså både svenskar och finnar. Det femte brevet är ett formulär att användas för att kunna formulera en torpsedel för en nybyggande finne. Inte heller Klubbekriget 1596-97 hade någon avgörande betydelse för utvandringen av östfinnar, eftersom den då hade pågått sedan 1570-talet.

Inflyttningen av östfinnar, dvs svedjefinnar eller skogsfinnar, startade alltså ca 1570 och ebbade ut i mitten av 1600-talet. Man kom över till Stockholm och Gävle i första hand och sökte sig snarast ut till obebyggda skogsområden, till en början i Sörmland, Östergötland och Närke, därefter Tiveden och Karlskogaområdet, Södra Norrland, Dalarna, Västmanland och Bergslagen innan 1600-talet tar sin början.

I början av 1600-talet fortsatte uppodlingen av svedjemarker i Bergslagen, men det blev svårigheter eftersom bergsbruken eftertraktade skogsråvara för sin kolframställning. En del skogsfinnar bröt därför upp och flyttade till de västliga och så småningom norra delarna av Värmland. Samtidigt skedde en inflyttning av andra generationens skogsfinnar från bland annat gränstrakterna av Dalarna och Hälsingland till Värmlands södra finnskog och på 1640-talet vidare upp mot eller direkt till Norra Värmlands och Hedmarks finnskogar. Förflyttningen avslutades på svenska sidan med Aspberget i Norra Finnskoga ca 1660 och med Törberget och Galåsen i Trysil ca 1670. Därefter skedde efterhand sekundärbosättningar på en mängd platser.

De svedjebrukande skogsfinnarna som bosatte sig i vårt område kom i regel inte direkt från Finland, utan de var andra eller tredje generationens invandrare. Det vill säga, de flesta var födda i Sverige av finskfödda föräldrar eller deras barn. De kom till våra trakter .1 bland annat Hälsingland, Nordöstra Dalarna (Ore, Orsa), Uppland, Bergslagen och från de södra finnskogarna i Värmland. De bosatte sig alltså i vårt område med början ca 1640 och man kan säga att den primära bosättningen var klar på 1670-talet när man nådde fram till fjällområdena i Trysil, vilket var en naturlig gräns för odling av svedjeråg.

Därefter skedde sekundärbosättningar på många platser för att de invandrades barn skulle få plats med sina familjer.

De regler som gällde för upptagande av nybyggen framgår av hertig Karls tidigare nämnda fem öppna brev 1579-83. Däri framgår bland annat att fogden, häradshövdingen och tolv beskedlige män, i regel häradsnämnden skulle besikta platsen för nybygget, att nybygget inte skulle vara till men för bolbyarna men också förbud att förhindra nybyggen och förbud för bolbyarna att uppta mer skog och mark än de rimligen kunde bruka. Skogsfinnen fick därmed sin torpsedel och sex års skattefrihet utlovades. Barn och efterkommande hade "arvsrätt" eller i alla fall förtur att överta torpstället.

Under mitten av 1600-talet fördes krig mellan Danmark och Sverige, och för Värmlands del kom Hannibalsfejden 1643-45, Krabbefejden 1657-60 och Gyldenlövefejden 1675-79 att få förödande konsekvenser för finnskogarna och dess nybyggare utmed gränsen mot Norge. Fienden inföll och skövlade många byar och gårdar i Värmland samtidigt som Sverige gjorde samma slags infall i de norska gränstrakterna. På den svenska sidan skövlades och brändes bl. a. följande byar: Aspberget, Avundsåsen, Järpliden, Skråckarberget, Röjden, Vigen, Bjurberget, Röjdoset, Gransjön m fl.

Finnarna uppvisade stor duglighet i denna typ av gerillakrigföring. Det var ju skogsfinnarna som bodde utmed gränsen och som kom att bli en värdefull gränsvakt, varför fortsatta bosättningar uppmuntrades av den svenska regeringen.

Under Hannibalsfejden uppbådades i början av år 1644 ett par hundra finnar från Grythyttan, Hällefors, Hjulsjö och Ljusnarsberg jämte ett femtiotal finnar från Värmlands Bergslag, vilka förlades att bevaka gränsen mot Norge. Under den vistelsen fick de tillfälle att genomströva de stora obebyggda skogsområdena i de norra delarna av finnskogen. De såg att det fanns vidsträckta svedjemarker,

fulla av villebråd och fiskrika sjöar. En efter en bröt de därför upp från sina bosättningar i Bergslagen, där det hade blivit trångt om utrymme, och man började uppodla nya bosättningar i ödebygderna i vårt område. På detta sätt kom förmodligen flera av mina anor till våra trakter, nämligen **Hecke Hindrik till Rattsjöberget, Kurck Hindrik till Mangen** och **Oluff Koo till Skallbäcken**. Dessa anges i Färnebo härads dombok som "bortdragna" från Rämnen och hade enligt *Richard Broberg* otvivelaktigt deltagit i 1644 års uppbåd av finnar vid norska gränsen. Man får räkna med att dessa händelser i hög utsträckning bidragit till den mycket kraftiga expansion som finnbebyggelsen uppvisar under 1640-talet på de västra fryksdals- och älvdalsskogarna.

Samtidigt, på 1640-talet, etablerades de första skogsfinska bosättningarna på norska sidan. Av mina anor kan nämnas **Pål Ratiche som kom till Rotberget i Hof omkring 1640, Henrik Henriksen Vappuinen till Peistorpet, Åsnes och Steffen Pålsson Mullikka som kom till Vålberget, Grue ca 1646.**

Under Krabbefejden (1657-60) gjorde en skara finnar (289 man) den 29 januari 1659 ett infall från trakten av Röjdåfors och plundrade 19 gårdar i Grue och 4 i Brandval. Detta gjordes på direkt order från regeringen under förmedling av landshövdingen i Närkes och Värmlands län, Abraham Leijonhufvud. Riksdrotsen Per Brahe skrev som morot "att de medh sine barn och effterkommande her i landet kunne framgent fåå boo i rolighett" och som piska, om ordern inte åttlyddes skulle man veta att "finna dem igen".

Finnarnas anförare var bonden Matz Oluffsson f ca 1622 i Kyrkebol, Jösse-Ny, men sedan bonde i Gränsjön, Älgå. Han var förmodligen svensk men gift med en finska, dotter till den förste bebyggaren i Gränsjön, Måns finne. Matz skrev en

rapport om infallet i Norge, daterad i Bogen den 4 februari 1659 som lyder:

"Jagh kan icke låta eder okunigt vara, huruledes min resa är angången i Norie. Så haffua vij kommit i Norie och deres vacht haffuer varitt för starck både medh krigzfolck och bönder och haffue gräuet sikh neder i snöen. Sedan haffuer iagh gått på dem medh ett stormande och der bleff en aff våra skotin (= skjuten) i den ena foten, men aff deres haffuer några bleuet i lopett (ung. = blivit på stället, stupat). Sedan moste vij Ryterera oss till bakar öffuer Eluen, effter fienden lågh på en holma, som Eluen gick på både sider om, effter iagh befructade för ryterij skulle beränne oss på Eluen, effter vij voro på holmen ehopa medh fienden. Sedan hauffer iagh sköflatt tuenne sochnar der vtan före, och vij haffua kommit i 5 hopar. Och 3 hopar drogo söder (ut) och de Andra vett iagh intett, huartt de togo vägen, men som iagh menar, så drogo de norrer vtt. Och vij haffua sköflatt och sedan lopett (= lupit, sprungit) ått stora skogen och sedan åter fram igen och rappat igen (= angripit på nytt), effter fienden var så starck, effter de haffua bekommet kunskap både igenom skriffter och annat. Men sedan haffua vij den andra dagen varitt på ett bärg och der haffua vij seett dem ständes i ordningh, effter dett haffuer varitt dett krigzfolkett som är kommitt i från Tråne hem (= Trondhjem). Men nu haffua Jösse härattz finerna dragett hem mäst, men iagh bliffuer i Gunerskogh sochn, så lenge (= tills) iagh får skriffuelse ifrån vällachtatt herr befalningzman til Mattz i Grötvåll."

Det var alltså en lyckad blixtraid som överstökades på två-tre dagar, varefter värmlandsfinnarna drog sig tillbaka på sina skidor i mycket djup snö.

I nästa kapitel kommer en berättelse av Matz Oluffsson, nedtecknad av prosten och värmlandsskildraren Erland

Hofsten, som framför allt är en värdefull förstahandsskildring av hur finnarna levde på den tiden, särskilt under krigsförhållanden.

Några av mina äldsta anor **bosatte sig i Bergslagen:**

Först den sägenomspunne **Kristoffer Jönsson Honkainen** "**Lång-Kristoffer**" kallad, f 1593 i Nyslott, Rantasalmi, Finland, nybyggare i Sundsjögården, Färnebo 1619.

Därefter kom **Per Pålsson Hakkarainen** som upptog Nain i Ekshärad ca 1630.

"Per Hakkran", som han kallades, var född ca 1600 vid Saimasjön i Rautalampi, Savolax och gift med Annika Olofsdotter Karjalainen f ca 1600 i Rautalampi, di Nain, Ekshärad.

Den tredje av mina anor som fanns i Bergslagen var **Lars Larsson Karjalainen** som förmodligen var den som upptog Laggåsen i Ekshärad ca 1630.

Och andra flyttade från bl. a. Bergslagen till **Nordvärmaland och Hedmark:**

Pål Henriksson Raatikainen "**Pål Ratiche, Rattik, Radiche**" med flera benämningar i finnemantall och tingböcker, f 1605 i gränstrakterna mellan Hälsingland och Dalarna, røjde omkring 1640 ett hemman i Rotberget (Raatikala) i Hof finnskog. Han kom närmast från Nya Kopparberget (Ljusnarsberg) i Dalarnas bergslag, i närheten av Grangärde, där hustrun Gertrud Matiesdatter var född. Påls far torde ha hetat Henrik Raatikainen och varit en av de tidigaste till Sverige inflyttade skogsfinnarna.

Henrik Henriksen Vappuinen f 1614, d ca 1675 i Söregården, Peistorpet, Åsnes finnskog.

Han var nybyggare i Peistorpet på 1640-talet. Han bodde först i Skattlösberg, Grangärde socken. Kom troligen från Ludvika till Midskogsberget finnetorp (Piestorpet Södergård) under 1640-talet.

Henrik Tomasson Häkkinen "Hecke Hindrik" f 1590 i Finland, d 1669 i Rattsjöberg, Vitsand, upptog Rattsjöberg 1645. Henrik kom närmast från Rämmen.

Henrik Kurki "Kurck Hindrik" vistades i Djuprämmen, Rämmen 1640-1653, i Lillskogshöjden, Östmark 1653 och i Kurkhöjden, Mangen, Vitsand 1661. Han nämns först i Rämmens folk- och boskapslängd 1640, och påträffas senare i Röjdoset, Östmark mantal 1650 och i Mangen, Vitsand tiondelängder 1664, 1667-68 och mantal 1671. Han hade en dotter Eli Henriksdotter Kurki f 1646, g med Henrik Pålsson Raatikainen, en son till Pål Ratiche.

Olof Matsson (Koo) Lehmoinen "Oluff Koo" upptog Skallbäcken 1645. Detta är det först upptagna finnhemmanet i S Finnskoga och i hela gamla Dalby socken. Olof kom närmast från Näsrämmen i Rämmen, där han var skriven 1642, 1644 och 1646, men anges vara "bortdragen" 1645-1646 (till Skallbäcken).

Steffen Pålsson Mullikka f i Mullkkamäki, Lauka sn, Finland, d ca 1650 i Vålberget, Grue finnskog, uppröjde Vålberget (Mullikkala) ca 1646. Kom först till Sandsjö, Orsa, där dottern Annika föddes 1641. Flyttade därefter till Vålberget.

I S Finnskoga gjordes många nedsättningar strax före 1650, bland annat **Johan Jönsson Veteläinen som upptog Medskogen 1648**, och fortsatte till ca 1660, då även Aspberget i N Finnskoga upptogs, vilket var slutpunkten för den primära bosättningen på den svenska sidan.

I Hedmark fortsatte invandringen under 1650- och 1660-talen med bland andra **Anders Mårtensson Liitiäinen, mer känd som Anders Liten**, vilken upptog Gravberget i Våler ca 1660. Lars Larsson f 1624 i Bergslagen (släktnamnet är obekant), g med Eli Nilsdotter Vauhkoinen f 1636 i Hälsingland. **Lars Larsson** är född i Bergslagen av finska föräldrar, kom till Norge och Gravberget 1665 och røjde sedan Galåsen tillsammans med Henrik Henriksson Himainen ca 1670.

Invandringen avslutades i vårt område ca 1670 med **Anders Olsen Kuosmainen**, nybyggare i Törberget, Trysil 1670, och **Henrik Henriksson Himainen** vilken kom till Liitiäinenssläktens nybygge Gravberget 1658 och senare røjde Galåsen i Trysil 1670.

Hur var livet i finnskogarna?

Det var i stort sett väglöst land när skogsfinnarna etablerade sig i Norra Värmland. Dock fanns en väg som sträckte sig från Västra Dalarna till Vingängs gränstullkammare och vidare till Medskogen vid norgegränsen. Denna väg hade länge använts vintertid men sommartid kunde den bara begagnas med rid- och klövjehästar. Det fanns ett antal bivägar till den, men de var ännu besvärligare än huvudvägen.

Ofta kom finnarna två och två (ibland bröder) för att rekognosera och påbörja nedsättningen. Jag föreställer mig att de tidigt på våren kom ridande och/eller till fots medförande klövjehästar, eftersom de säkert hade med sig en hel del redskap och verktyg för skogsavverkning och svedjebruk liksom vapen och fiskeredskap. Ibland kom hela familjer, men ofta lämnades de liksom eventuella kreatur hemma en tid tills man hunnit bygga den första riktiga bostaden. En enkel övernattningskoja byggdes och så påbörjades fällningen av skog för den första svedjan.

Det var naturligtvis ett slitsamt arbete att med enbart yxa fälla den grova barrskogen.

Träden fälldes inåt mot svedjans mitt och fick ligga och torka tills nästa vår, då svedjan skulle antändas. Samtidigt togs timmer tillvara till kommande husbyggen och ved till bränsle. Ofta tog man hjälp av vandrande lösfinnar med fallhygget och med byggandet av den första rökstugan (bostaden) med sin speciella murade stenugn utan skorsten. Detta innebar att röken stannade kvar under taket och vädrades ut genom en lucka i taket. Rökens värme höll stugan varm, och det räckte att tända en brasa om dagen.

Rökstugan var hela familjens sovrum, och vardagsrum, och matrum.

I regel lagade man inte mat i rökugnen utan för detta ändamål fanns ett särskilt kokhus.

Övriga nödvändiga byggnader var ett torkhus (ria) med rökugn, där säden torkades, en rökbastu, fähus och lador samt härbre för matförvaring. Det kunde ofta finnas upp till ett tiotal hus utspridda på torpet så att det såg ut som en liten by. Det tog förstås tid och kraft att bygga upp alla dessa hus och samtidigt göra nya svedjefall och bränna av, så och skörda vartefter.

Det fanns en mängd olika tekniker för svedjandet, och jag antar att var och en, utan någon som helst vetenskaplig bedömning (den har tillkommit i efterhand), använde den metod man kände till och hade lärt sig hemifrån. Dessa skogsfinnar hade kanske inte den mest utvecklade metoden utan det kunde nog bli som det blev, ibland med bra resultat, ibland dåligt. I vilket fall, den speciella tuvråg som användes kunde i gynnsamma fall ge hundrafalt tillbaks, mycket beroende på kunskap, markbeskaffenhet, läge och att/om man kunde undvika frosten.

Sådden skedde direkt i den tjocka askan så snart den svalnat. Rågkornen petades ner ett och ett med ungefär två dm avstånd. Skördade gjorde man med skära, varefter tröskning utfördes, dels på plats på någon stenhäll, dels i ladan, varefter torkning skedde i rian.

När man skördat rågen 2-3 gånger var svedjan förbrukad, men användes därefter till bete för kreaturen och för sådd av rovor. Finnen var till en början inte intresserad av att röja mark, bryta stubbar och flytta stenar. Så småningom, när rågskörden slog fel, fick han tänka om och sprida riskerna genom permanent odling av råg och så småningom även av andra sädeslag, och vid slutet av 1700-talet var även nyheten potatis allmänt utbredd och välsignad av finnbefolkningen. Boskapsskötseln gjorde att man kunde gödsla åkerlapparna och använda dem år efter år.

Mathållningen för finnarna var inte stort annorlunda än för svenska eller norska torpare.

Man jagade förstås älg (olovligt), rådjur, tjäder, orre, järpe, ripa och hare och man fiskade gädda, abborre, röding och laxöring i skogssjöar, tjärnar och älvar. För pälsens skull jagades björn, varg, lo, räv, mård, iller, utter och bäver. Björn- och bäverkött var säkerligen en delikatess. Köttet

kokades, aldrig stekt eller grillat. Därutöver åt man rågbröd och rovor. Det pratas numera mycket om att motti och fläsk var skogsfinnarnas livrätt, men jag är inte så säker på att det var så, i varje fall inte från början. Motti eller nävgröt (navgröt) kokas ju vanligtvis på skrädmjöl (havre) och skogsfinnarna odlade enbart råg till en början. Det är kanske möjligt att man använde rostat rågmjöl i mottin om man nu hade det? Stekt fläsk förekom inte, till mottin åts kokt fisk, med fördel abborre. Möjligen är det så att motti/navgröt var lika vanligt förekommande i svenskbygderna som på finnskogen? Potatis fanns definitivt inte, den kom 100 år senare. Mjök drack man inte annat än i form av surmjök eller någon slags tätmjök (filmjök eller långmjök). Däremot kokade man mjök, till och med i nävergrytor till hälften nedgrävda i marken, och i mjölken lade man fisk, ägg eller annat sovel som fanns till hands. Sill kunde man förmodligen handla i tunnor från Christiania (Oslo). Någon typ av ölbrygd och mäska kunde man troligen göra själva men knappast sprit, hembränningen kom senare. Helt klart är att man då som nu kunde berusa sig, det framgår av otaliga domboksprotokoll. Vi vet mer om hur mathållningen såg ut 100 år senare. I avsaknad av skriftliga källor får fantasin ta över när det gäller 1600-talet. Som framgår i det följande så fanns det dock ett skriftligt dokument från 1659.

Det var nämligen Värmlandsskildraren Erland Hofsten som i "Beskrifning öfver Wermeland" har återgett vad Matz Oluffsson, härföraren vid infallet i Norge 1659, berättat för honom om blixtraiden beskriven i föregående kapitel. Vad som här är av särskilt intresse är hans kulturhistoriskt värdefulla skildring av bland annat finnarnas skicklighet på skidor, deras klädsel, näverskor, kärll av näver och kunnighet att koka mat i "nävergrytor".

"Nyligen hade vårt folck lagt sina wapn neder, strax måste the åter taga them up igen.

Til hwilket orsak war, at fienden wiste vårt land wara af krigzmanskapet lättat, effter nylig frid war sluten och således gräntsorna öppna, folcket billigt säkra, fästningen ledig.

Men si! Hwad oro blef nu strax igen och buller! Hwad löpande blef strax med folcket som inte wäntat så snart krig! Huru ser man Warerna eller Witerna på bärigen antändas som med sin eld och rök för hela landet en bedröfwelig krigztidende gaf. Men, hwad wil man i nöden taga sig före! Hwilken understod sig at uphäfwa hufwudet och blifwa krigzhöfdinge i sådan hastighet som tå behöfdes! Si, hafwer fordom en Romersk Coriolan blifwit tagen vid dylickt tilfälle ifrån plog och harf at föra en krigzhär an, fächta och winna: huru war bonden sielf nu i vårt land tilredz wid thetta hastiga krigzärendet at upleta utur sin egen hoop en frimodig och försiktig man, hwilkom the gåfwo macht i händer at biuda och befalla, hwilken the och för sin höfdinge och anförare ärkiände. När nu Bonden blir Krigz Öfwerste, går han strax åstad, anförer folcket af samma willkor som han sielf war, slår fienden och kiörer honom öfwer gräntsen, plundrar nårske bygden, kommer hem igen med seger och godt byte. Then som thetta tåg anförde, (nemligen en bonde af Wäster syslet wid namn Mathes Olufson i Gräsiötorp hwilken för två år sedan dödde) hafwer i sin höga ålder sielf ofta berättat, huruledes han utwaldes til anförare för en Bondehär, merendels af finskt folck, hwilka förutan at thessas dienst befans nyttig i åtskilliga andra tilfällen at afdrifwa fientliga partier och wärja gräntzorne, blef likwäl wid thenna tiden särdeles theras flit bekant her af at, på thet Nårska Krigzfolcket icke skulle få gå af landet o. falla konung Carl den X på ryggen, tå han för Kiöpenhamn låg, och eljest annat krigzfolck war i vårt land eij stort at finna. Si! tå, säger iag, upreste sig ofwannämnde bondehär, tog wapen i hand gjorde ordningar sin emellan, begynte, uti Januari månad gå ifrån Jösehärad up, bägge Frykzsiöerne ända långs effter, igenom Frykzända

in uti norska landet, förökande allestädes sin häär, ther the framkommo, af thet folck som i bygden stod, in til thes the så mycket the hinna kunde, fiendens land öfwertäckte, och ther på fiendemacht öfwade. Mycken snö war thetta år fallen, och therföre war stort beswär at få wägar för sig til thenna resan: ty mansdiup snö betäckte marken och siöarna. Men ther emot har konsten nu som i fordna tider lärt thetta folck lättare öfwer diupaste snö och bratta bärgen fara, än med häst och släde öfwer stadig och jämn wäg. Skider hafwa af urgamla tider warit brukeliga för i Norden; sådana skider brukte thenne troppen wid thenna sin krigzresa, skider brukas ännu doch mest af finskt folck, hwilka äro tilredda af mycket tunn dock fast trä, uphöjde framman til såsom en slädesmed, hwar mittpå the binda fast med en lätt konst fötterna, hafwandes kiäppar i hwarthera handen, ther med the på snön skiuta sig fram tämmelig fort igenom skogen öfwer bärg och backar, hafwandes sin jägaretyg på ryggen, them the under löpandet, när tilfälle så gifwer, bruka emot diur och foglar. Om winteren löpa the här på, säger man, när the i skog, öfwer bärg och marck antingen sökia biörn och warg, eller om the få tilstånd älg, råå, loo, biur, otter, mård och annat dylickt wildt som här i landet finnes, eller och kiäder, årer och andra flygande diur. Wapnen som the hade, bestod synnerlig uti Räflebyssor, hwar wid the af ungdomen wänjas mäst, tunna och stackota kläder på, liten mössa på hufwudet, söndriga skor på fötterna, bröst och hals öpet för wad wäder som komma kan; huus och säng gir hwart trä som the råka til när påtränger, ther af the sig Kåjor giöra med rijs och barr. Skal matredningen skie i skog och kiärr, thet är eij ondt effter eld för them, som aldrig äro utan eld i stål och flinta; snart tilreda the steken af biörn eller annat wildt, som the i skogen fånga. Skal thet kokas, lät wara grytan är eij förhand, si the weta ther emot snart giöra sig grytor; ty the taga näfwer af biörck, ther af giöra the en gryta, then nedergräfwa til hälfften i jorden, ther under

lägga the wed och eld, kokandes sedan uti sin näfwergröta, hwad som snart kokas kan, såsom miölck, fisk, ägg etc. Är maten kokat, kan hända inga fat äro förhand, inga tallrikar then at upreda uti, si, strax kunna the giöra af näfwer nödiga faat, nödiga talrikar, nödiga slefwar, skedar och drickzkiärelle. Ia, iag lägger och här til, at emädan thetta folck hafwa stundom brist på läder, och således ondt för them effter skor, är theras gemene bruk jämwäl giöra sig skor af näfwer, then the först wäl ränsa, siuda och koka och sedan binda samman til skor, ther uti the gå alla årstiderne; om eij för stark winter förhand är.

Et så utrustat krigzfolck, som nu sagt är, wiste wid thetta tilfälle sin plicht at tiena efter sin förmågo, hugen leckte hos them at antingen dö eller winna. Man tycker sig höra huru Bonden theras anförare hafwer nu ropat på sin här, såsom fordom ropades fältlösen: fram fram Bonde-Män! När nu å lychtone thenna bondehär sina bestälningar lyckeligen hafwer fuländat, aftågade han igen, gåendes hwar hem til sitt, tå theras anförare strax lade befalningzstafwen ned, upsade sit öfwerwälde, tackade sit följe, och gick sedan til thet han för war wan, nemligen til plog och harf, til jagande, till skiutande, til fiskande.”

Som framgår ovan gjorde man nävergrytor att koka mat i och man gjorde näverskor i brist på läder. Det verkar inte som att skogsfinnarna var slöjdare i likhet med t ex samerna, men man tillverkade det man hade behov av, förutom nämnda näverskor och grytor t ex knivslidor av näver och näverkontar att bära på ryggen. Dessutom tillverkade man skålar, fat, slevar, fiskesäckar, smörkärnor etc av trä eller näver. Näver användes även till taktäckning. Skogsfinnarna tog sådana mängder björknäver att man kunde sälja det som blev över. Bland annat berättar Gottlund att finnarna långt senare, på 1800-talet reste till Karlstad vid persmässotid med hela näverlass som avyttrades på Nävertorget, vilket låg vid Klarälven strax norr

om nuvarande Stadshotellet. Näver var en så värdefull handelsvara att finnarna sov på näverlasset. På kvällarna roade man sig med dans i Hybelejens kvarn på andra sidan älven. Finnarna sades då vara mästare på dansgolvet.

Skogsfinnarna höll sig för sig själva och umgicks inte med Dalbyborna eller den övriga bofasta ursprungsbefolkningen. Däremot hade man ganska ofta gränsdragningsstvister med dessa, vilka kom att avgöras vid tinget. Ofta var man instämnda och fick böta för olaga svedjefall och tjuvjakt, men sällan för någon annan brottslighet. Därvidlag var Dalbyborna värre. Skogsfinnarna lät även sina interna mellanhavanden och tvistigheter gå till häradsrätten för avgörande.

Man umgicks med de andra nybyggarna i närheten, även på andra sidan gränsen. Detta ser man genom alla giftermål kors och tvärs mellan norska och svenska svedjefinnar. Så fortsatte det under lång tid, men så småningom kom man att mer och mer beblanda sig med den svenska och norska befolkningen.

Det var ofta långt avstånd till kyrkan, 3-4 mil på dåliga vägar för många. Detta gjorde att finnarna var ganska dåliga kyrkobesökare. Språket var ju också en bidragande orsak till detta, man förstod inte svenska eller norska i början. Ibland hände det att man begravde de sina på hemorten och lade sten eller stockar i den tomma kistan när man kommit i närheten av kyrkan.

Finnarna var, i likhet med t ex Dalbyborna, mycket vidskepliga. De ansågs av den svenska befolkningen vara trollkunniga och använda svart magi, och man var rädda för att stöta sig med dem. Finnarna levde mycket nära naturen, som de med olika former av magi försökte kontrollera. Det

kunde t ex vara besvärjelser, som ibland kunde riktas mot människor.

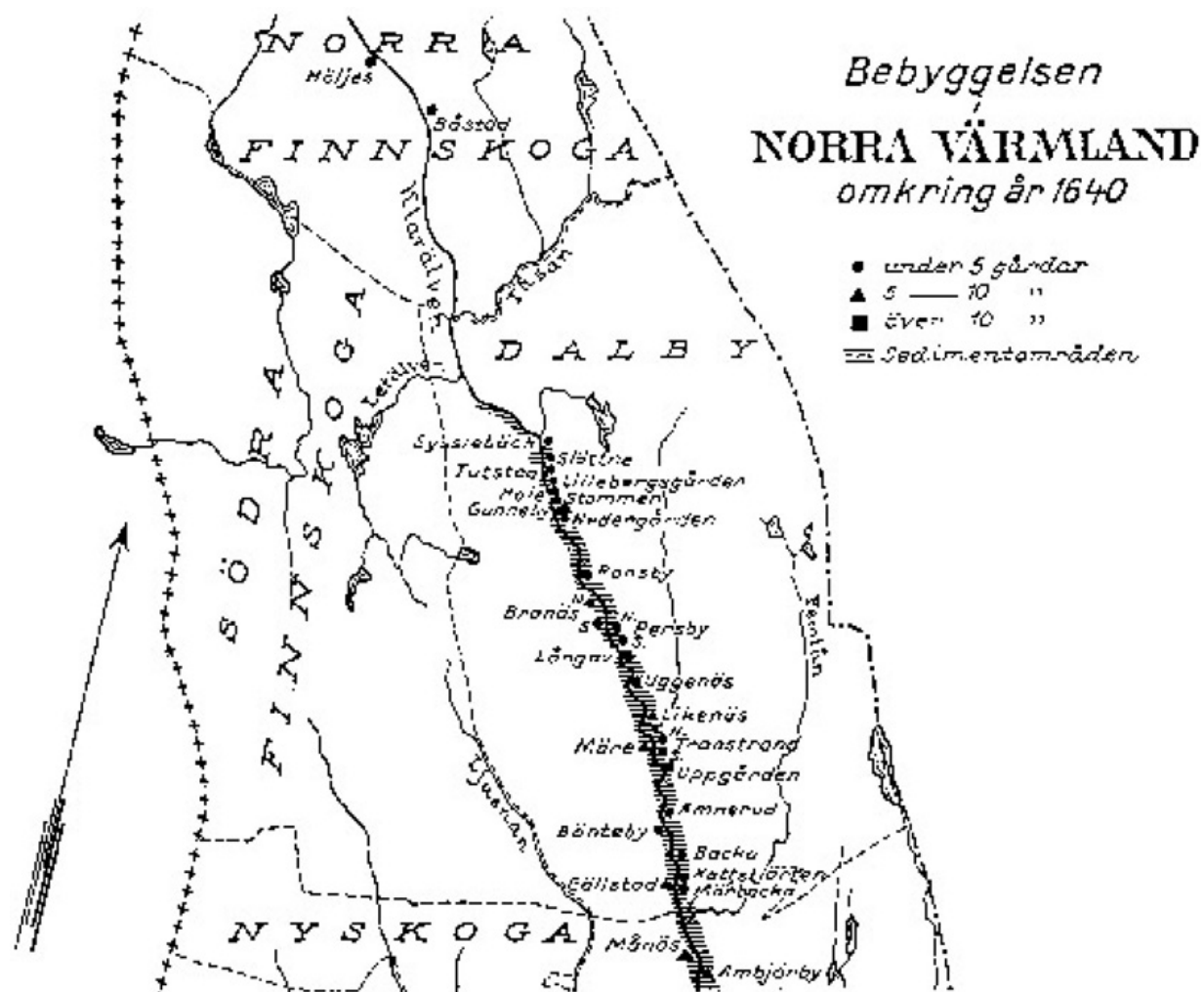
När det gäller sjukdomar sägs det att skogsfinnarna vara renare och friskare än andra bland annat på grund av sitt idoga bastubadande. Men det är klart att även de drabbades av de farsoter som härjade, och det blev inte bättre av att svält och undernäring var vanligt förekommande ända in i vår tid.

Skogsfinnarna har beskrivits som fredliga, stillsamma med ett drag av svårmod eller tankfullhet. De sades också vara starka, ihärdiga och kunna utstå strängt arbete och hård brist. De var också häftiga och snarstuckna men lät sig lätt försonas utan förställning och utan krus. Emot fiender har de alltid bevisat mod och tapperhet.

Maximilian Axelson beskrev finnen som "genomärlig, härdig, pålitlig, godmodig och framför allt gästfri - det sistnämnda kanske ofta nog öfver tillgångarne".

Mann fra Finnskogen i Värmland. Malt av Adolph Tidemand. Røykovnen kan ses i bakgrunnen.

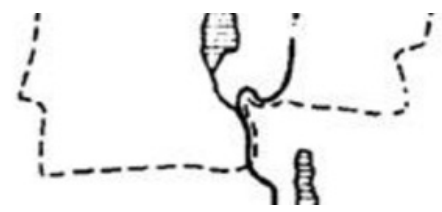
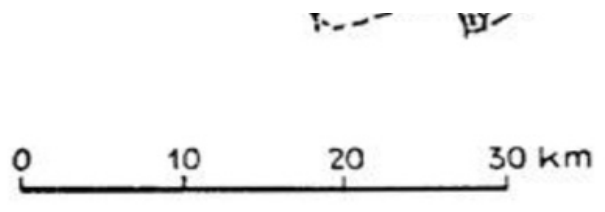

Som synes ingen bebyggelse i Norra och Södra Finnskoga 1640. Jämför med kartbilden på nästa sida, där det finns ett 50-tal rökar i detta område.

Medskogen upptogs 1648 av Skarp-Jon. På nästa bild syns två rökar i Medskogen 1730.

ANTALET RÖKAR
 på
 FINNBYGDEN
 1730

Kartbild över nuvarande Hedmarks fylke. Det finns en del ättlingar till Skarp-Jon i kommunerna Grue, Åsnes, Våler, Elverum och Trysil.